

estniske »Bondebol« (Haken, vikat), der, trods Forskellighederne, dog opviser saa mange interessante Lighedspunkter med det gammeldanske Bol, at ogsaa dette Afsnit med stort Udbytte læses af danske Læsere.

En næsten 300 Sider stor alfabetisk Fortegnelse over alle Landsbyer i Estlandslisten giver for hvert Sted Oplysninger om Byens nuværende Beliggenhed (Gods, Sogn, Landskab), A. Byens Ejere til ind i det 16. Aarh., B. Byens Tilliggende og dets senere Skæbne, C. Antallet af »Haken« til Byen, D. Rekonstruktion af den ofte lidt forvanskede Navneform i Estlandslisten og Stednavnets Former i senere Kilder, alt med nøjagtige Kildehenvisninger.

Af ikke mindre Interesse er Bogens adelshistoriske Del, der bringer en Fylde af nye lagttagelser, f. Eks. vedrørende Grundejendommenes Fordeling mellem Konge, Gejstlighed og Adel, og imellem de større og mindre Vassaller. Som Baggrund for Estlandslisten skildres Hovedtrækkene i Harriens og Wierlands Historie 1225—38. Vassallernes Herkomst og Indvandring, og selve Adelsstandens sociale Udviklingshistorie fremstilles indgaaende, og derefter følger en ny næsten 100 Sider stor alfabetisk Fortegnelse over Grundejerne i Estlandslisten, og hvad der af andre Kilder kan oplyses om dem. Endelig følger atter en næsten 100 Sider stor Fortegnelse over de middelalderlige Adelslægter med Stamtavler og Oplysninger om Slægternes Sædegaarde, Vaaben og Segl. Kortskitser og Segltavler illustrerer paa bedste Maade Fremstillingen, og de sidste 100 Sider optages af særdeles fyldige Sted-, Person- og Sagregistre, en Liste over Forkortelser, samt en Litteraturfortegnelse og et Forfatterregister.

Det vil saaledes forstaaes, at Værket ikke alene er en særdeles righoldig Haandbog, men at det tillige byder et meget værdifuldt Kildemateriale til Oplysning om de forskelligartede Problemer indenfor Bebyggelses- og Adelshistorien, Problemer, hvis Løsning ikke blot har Interesse for Estland eller Østbaltikum, men ogsaa for Danmark, det Land, hvorfra Forf.s Forældre stammer. Bogen er — paa Dansk — tilegnet Mindet om Faderen, afdøde Generalkonsul J. C. Johansen i Reval. *Svend Aakjær.*

**Axel Linvald: Bistrup. Byens Gods 1661—1931.
København 1932.**

Saafermt der efterhaanden skal skabes Klarhed over de mange forskelligartede Spørgsmaal i vor Landbrugshistorie, vil det være nødvendigt at foretage en Række dybtgaaende Under-

søgelser indenfor flere mindre Omraader, og med den Betydning som Godset siden Slutningen af det 16. Aarhundrede og ikke mindst i det 18. Aarhundrede har haft som Bedriftsenhed i Landbruget, er der ingen Tvivl om, at Godshistorien, naar den udarbejdes af en kyndig Mand, vil byde paa store Fordele. Ikke mindst vil en saadan Undersøgelse være lønnende, naar det drejer sig om et Gods i offentligt Eje, hvor foruden Jordebøger, Fæste- og Skifteprotokoller tillige Godsets Regnskaber og Korrespondance er fyldigt bevaret.

Den historiske Forskning staar derfor i stor Gæld til Københavns Borgmester P. Hedebo og Kommunalbestyrelsen, fordi de ved Beslutning af 15. Oktober 1925 overdrog Raadstuearkivar, nuv. Rigsarkivar Axel Linvald at udarbejde Byens Gods Hovedgaarden Bistrups Historie i Tidsrummet 1661—1931. Der er her skabt et Værk paa næsten 300 Sider, som paa flere Omraader indenfor Landbrugets og Landbostandens sociale og økonomiske Historie byder nye og værdifulde Oplysninger, og som tillige er affattet i et saa klart og velafvejet Sprog, at det vil kunne læses med stort Udbytte af alle historisk-interesserende. Skønt Værket bygger paa lutter utrykt Materiale, og derfor bringer en Fylde af hidtil ukendte Enkeltoplysninger, tynger disse dog ingenlunde Fremstillingen, men føjer sig under Forfatterens smidige Haand sammen til et særdeles levende Helhedsbillede, hvori indgaar baade skiftende Tider og Kaar og højst forskelligartede Personligheder, der jævnlgt selv fører Ordet i skønsomt udvalgte Citater af Breve og Betænkninger.

Ikke blot synes Magistraten at have administreret Godset meget dygtigt og samvittighedsfuldt, men tillige med en særdeles human Forstaaelse af de undergivne Bønders Tarv, hvad der da ogsaa har baaret Frugt i en relativ Velstand hos Magistratens Bønder. Magistraten var endda, hvad der ikke tidligere har været kendt, mellem de første Godsejere, som efterkom Landboreformtidens Krav, allerede 1763—64 og 1767—68.

Under Fremstillingen af Godshistorien tabes Landets og Hovedstadens almindelige Historie ingensinde af Syne, og Begivenhederne paa Godset ses stadig som Resultater af de forskellige sociale og økonomiske Kræfters Spil af Modsætninger, ligesom de herskende historiske Meninger prøves paa et fyldigt Materiale af indsamlede statistiske Kendsgerninger, hvilket ofte medfører betydningsfulde Rettelser.

Forf. mener saaledes, at Tiderne har været slettere for Godsejerne end for de menige Bønder efter Krigene i det 17. Aarh.s Slutning, først under den store nordiske Krig og i Aarene nærmest

derefter er Tilstanden bleven virkelig slet, og en begyndende Fremgang i 1730'erne nedslaaes atter ved Kvægsygen. Men allerede 1746 tales der om en »velsignet Tilstand«, som synes at holde sig lige til Statsbankerotten.

Forf. har utvivlsomt Ret i, at det var ikke Landgilden, men Hoveriet, som tyngede haardst paa Fæstebonden. Det er rigtigt, at medens Landgilden i det 13. og 14. Aarh. var af samme Størrelse som Udsæden, saa var den i det 17. (og ogsaa i det 16.) Aarhundrede kun $\frac{1}{3}$ af Udsæden. 1688 sættes den til lidt over $2\frac{1}{2}$ Rdl. pr. Td. Hartkorn. Dette vil efter Kapitelstaksten 1688 svare til ca. 2 Tønder Byg af hver Td. Hartkorn. Dette burde Forf. forøvrigt have oplyst, ligesom der maaske hist og her kunde have været gjort lidt mere for at lette Sammenligninger med andre Godser ved at gøre Opgivelserne »ensbenævnte«. Der opgives f. Eks. forskellige Besætningers Tal paa 46 tilfældigt valgte Gaarde; men hvor stor var Besætningen pr. Td. Hartkorn? Der opgives Udsæd i Tønder Korn, og ogsaa Foldudbytte for de 3 Kornsorter, hvilket er ret sjældent at se; men til Gengæld faar man ikke Arealet i Tønder Land. Der opgives Gaardenes Størrelse i Hartkorn fordelt paa 6 Størrelsegrupper indenfor 9 Herreder, men ikke Arealet og Jordernes gennemsnitlige Godhed (som praktisk kan udtrykkes ved Antallet af Tdr. Land pr. Td. Hartkorn). Der opføres Himmelev Bys Marker, Aase og Agres Tal, men ikke dens Areal, ej heller Agerens Gennemsnitsareal. Netop fordi der i Bogen er en saadan Fylde af Enkeltoplysninger om Skattens Størrelse, Indfæstningen, Jordpriserne, Landarbejdernes Dagløn, Nettooverskuddet, Landgilden m. m., vilde smaa kronologiske Oversigtsrækker have klargjort de svingende Konjunkturer. Som en interessant Parallel til Skattens Størrelse 1728 paa 3,64 Rdl. pr. Td. Hartkorn, kan Anm. anføre, at han ved Sammenligning mellem Kontributionsjordebogen 1709 for Haderslev Amt og Matrikelen 1688 har udfundet, at 4 Rdl. Kontribution svarer til 1 Td. Hartkorn Nord for Kongeaaen. Hvis de i Bogen anførte gennemsnitlige Nettooverskud af Bistrup Bøndergods opstilles i kronologisk Række, da faar man følgende Netto-Overskud pr. Td. Hartkorn:

1670'erne: 1,2 Rdl. pr. Td. Hartkorn. — 1695—96: 1,0. — 1703: 1,5. — 1706—11: 2,0. — 1711—20: 1,4. — 1720—30: 2,3. — 1730—40: 2,0. — 1740—50: 2,1. — 1750—60: 2,2. — 1765—76: 2,6. — 1779—89: 2,9. —

Det vil ses, at disse Tal giver et mere overskueligt Billede end de absolute Tal for det samlede Overskud. Hvis man paa lignende Maade havde faaet de fortrinlige Oplysninger om Bøndergaardens

Besætning, Bonderskifternes Bo og Formue m. m. udtrykt i Gennemsnit pr. Tønde Hartkorn, vilde man lettere kunne drage Sammenligninger med Forholdene paa andre Godser. Ogsaa Jordpriserne og Indfæstningens Størrelse burde opgives overalt pr. Tønde Hartkorn, eller for Husene pr. Fag og Skæppe Land, hvor disse Størrelser kendes. Det er uheldigt, at de to Jordpriser der opgives, ved Erhvervelsen og ved Afhændelsen af Bøndergodset ikke let lader sig sammenligne: 1661 gives 60 Rdl. pr. Td. Hartkorn, 1814 knap 290 Rdl.; men er det Courant eller Sølvværdi? Formentlig Courant?

I Sammenligning med de virkelige værdifulde nye Oplysninger, Værket giver, betyder disse Indvendinger intet. Forf. giver et saa fyldigt Kildehenvisningsapparat, at Brugeren overalt let vil kunne supplere saadanne Smaating fra Kilden. Meget værdifuldt er ogsaa det 3-dobbelte Register, Person-, Sted- og Sagregister.

Forf. har med sin Bog ikke blot rejst Københavns Magistrat som Godsadministrator et smukt Minde, men tillige sat en ny og værdifuld Godshistorie til Rækken, der indledes med Brasch: Vemmetofte, Rasmussen: Gisselfeld og Christensen: Hørsholm. Selvom han ikke naar de tre Herrer som praktisk Landøkonom, saa overgaar han dem ved sin almenhistoriske Indsigt.

Svend Aakjær.

**Chr. Elling: Holmens Bygningshistorie 1680—1770.
København 1933.**

Denne Bog er ganske vist ikke et Led i Konkurrencen om at skrive den tykkeste Doktordisputats¹; — ret som om det drejede sig om et Kvantitetsproblem; — men den sætter paa den anden Side Rekord med Hensyn til Formatet, der nærmer sig stærkt til, hvad der for ikke saa mange Aar siden ansaas for passende Størrelse for en respektabel Provinsavis. At dette var overflødigt af tekniske Hensyn, turde fremgaa af, at ingen af de i Bogen meddelte Planer fylder en hel Side, og at selv de største af dem er offentliggjorte i Kommandør Schultz' samtidig udkomne Værk »Den danske Marine 1814—1848«, der i Format kun er $\frac{2}{3}$ af Doktorandens Bog. Det er altsaa her Videnskaben uvedkommende Hensyn, der har gjort sig gældende, og det maa tilskrives de samme uheldige Forhold, at Noteapparatet er anbragt bag i Bogen, hvad der gør Benyttelsen mere end sædvanlig besværlig.

¹ Anmeldelsen har oprindelig været Oppositionsindlæg fra Forsvarshandlingen 16. Febr. 1933.